
ОЦІНКА ВПЛИВУ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

*І.В. ЗАЮКОВ,
кандидат економічних наук,
старший викладач Вінницького
національного технічного університету*

Постановка проблеми. Розвиток сучасного ринку праці України значною мірою залежить від існуючої системи освіти (вищої, професійно-технічної), яка, в свою чергу, забезпечує ринок праці робочою силою. Від того, наскільки якісно підготовлена робоча сила, залежить конкурентоспроможність окремого фахівця (робітника), підприємства та економіки в цілому. Система освіти є елементом інфраструктури ринку праці та інструментом здійснення державної активної політики зайнятості населення. Сьогодні має місце порушення зв'язку між окремими компонентами ринку освітніх послуг і ринку праці, спостерігається невідповідність між попитом та пропозицією робочої сили на ринку праці, що визначає актуальність дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Проблему взаємодії сучасного ринку праці та ринку освітніх послуг розглядали вітчизняні учені О. Грішнова, Б. Данилишин, Г. Дмитренко, М. Долішній, Т. Заець, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Макарова, Ю. Маршавін, Н. Ничкало, С. Ніколаєнко, В. Новіков, В. Онікієнко, І. Петрова, В. Покришук, В. Савченко, М. Семікіна, Л. Ткаченко та інші вчені та фахівці, у працях яких розкрито різноманітні аспекти вивчення проблеми взаємозв'язку та взаємодії ринку освітніх послуг і ринку праці. Водночас недостатньо розглянута проблема розвитку сучасного ринку праці з позиції виявлення взаємозв'язку таких категорій ринку праці: економічної, педагогічної і соціальної.

Мета статті. Метою даної роботи є виявлення сучасних тенденцій розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг в напрямі забезпечення відповідності між попитом на працю та її пропозицією, підвищенням гнучкості ринку праці, його відкритості до впровадження інноваційних технологій, у тому числі в сфері освіти.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі під ринком в загальному визначенні розуміють сукупність економічних відносин щодо купівлі–продажу товарів, а відповідні відносини між найманими працівниками, підприємцями і біржами праці з приводу організації, використання і купівлі–продажу ро-

бочої сили утворюють ринок праці. Об'єктом ринку праці є робоча сила, яка виступає у ролі особливого виду товару. Для забезпечення конкурентоспроможності цього товару в умовах розвитку ринкової економіки України важливого значення набуває підвищення ефективності його використання, у тому числі шляхом реалізації інноваційних підходів в системі освітніх послуг [1–3]. Розглянемо динаміку ринку праці за показниками, наведеними в табл. 1 [4].

Таблиця 1

Динаміка основних показників ринку праці у 2002–2006 роках

Показник	Рік					Темп росту, %
	2002	2003	2004	2005	2006	2006- 2005 р.
Економічно активне населення, у віці 15-70 років, тис. осіб	22701,7	22171,3	22202,4	22280,8	22245,4	99,84
Зайняте населення, тис. осіб	20400,7	20163,3	20295,7	20680,0	20730,4	100,24
Рівень зайнятості населення, %	56,2	56,2	56,7	57,7	57,9	100,34
Безробітне населення (за методологією МОП), тис. осіб, - зареєстроване в ДСЗ	2301,0	2008,0	1906,7	1600,8	1515	94,64
	1028,1	1024,2	975,5	891,9	784,5	87,95
Кількість незайнятих громадян, які скористались послугами ДСЗ, тис. осіб, у т.ч. працевлаштовано	2799,2	2835,2	2900,6	2887,7	2700,4	93,51
	831,8	877,3	984,2	1049,8	1070,8	102
Потреба в робочій силі, тис. осіб	123,9	138,8	166,5	186,6	170,5	91,37
Навантаження на одне робоче місце, осіб	9,0	7,0	6,0	5,0	5,0	100
Середній розмір допомоги по безробіттю, грн.	105,98	118,32	146,37	192,89	251,48	130,37

Аналізуючи окремі показники ринку праці в 2005–2006 роках, можна відмітити позитивні тенденції його розвитку: збільшення чисельності зайнятого населення на 50,4 тис. осіб; зменшення чисельності безробітного населення (за методологією МОП) на 85,8 тис. осіб, або на 5,4 %; збільшення чисельності незайнятих громадян, які були зареєстровані у Державній службі зайнятості (ДСЗ) і були працевлаштовані, на 2 %. З іншого боку, такі показники, як навантаження на одне робоче місце та рівень економічної активності населення за відповідний період, не зазнали змін і залишаються на досить невисокому рівні.

Кількість зареєстрованих вакансій у ДСЗ (потреба в робочій силі) в 2006 році становила 170,5 тис. осіб, що на 8,63 % менше порівняно з 2005 роком (рис. 1). Аналіз за професійними групами свідчить, що в 2005 році кількість вакансій для робітників становила – 110,3 тис. осіб, для службовців – 53,8 тис., для некваліфікованих працівників – 22,5 тис., а в 2006 році відповідно – 100,5; 45,8; 24,2 тис. осіб. Негативною тенденцією на ринку праці є те, що сьогодні зменшується кількість вакансій, які потребують високої кваліфікації (кількість вакансій для кваліфікованих робітників зменшилась з 110 тис. осіб в 2005 році до 100,5 тис. в 2006 році) і службовців (відповідно з 53,8 до 45,8 тис. осіб), а зростають ті, що потребують некваліфікованих робітників (кількість вакансій некваліфікованих працівників збільшилась в 2006 році порівняно з 2005 роком на 7,5 %).

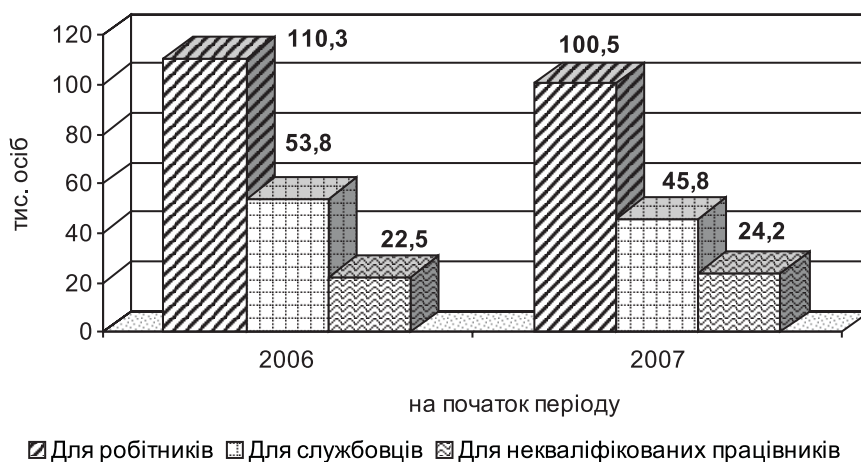

Рис. 1. Кількість зареєстрованих вакансій у ДСЗ

Крім того, в праці [5] наголошується, що після виходу економіки України з кризи не спостерігається зростання зайнятості кваліфікованих працівників. Збільшення зайнятості відбулося за рахунок працівників сфери торгівлі і представників найпростіших професій, тобто за рахунок найменш кваліфікованої робочої сили (табл. 2)

Таблиця 2

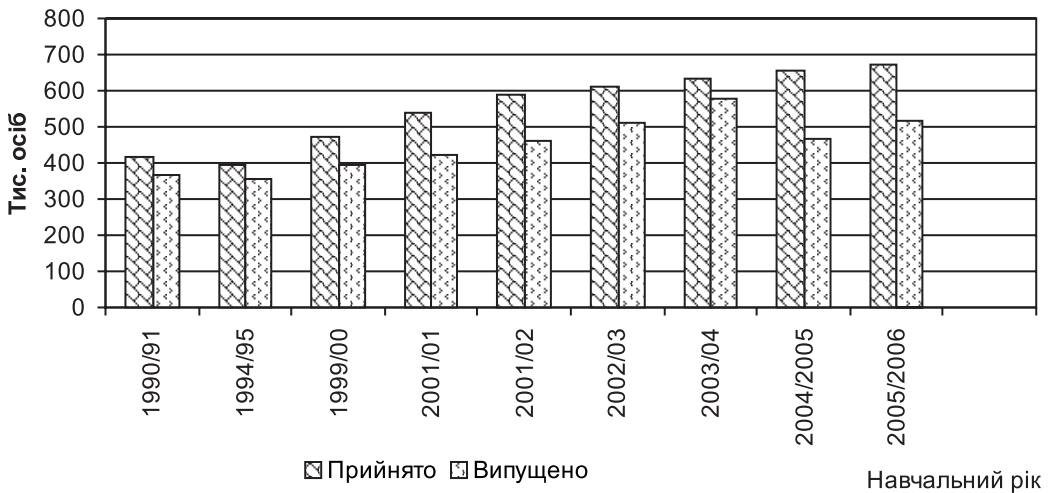
Розподіл зайнятих за кваліфікаційними групами, тис. осіб

Група	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Абсолютне відхилення +,- (2005–1999 рр.)
Законодавці, вищі державні службовці, керівники	1427	1459,8	1530	1495,3	1465,9	1423,7	1470,3	+43,3
Професіонали	2614,8	2635	2652,5	2602,5	2730,5	2594,6	2484,7	-130,1
Спеціалісти	3142,2	3061,1	2932,9	2789,8	2836,4	2549,1	2530,4	-611,8
Технічні службовці	821,4	845,1	822,9	900,9	847,7	769,5	755	-66,4
Працівники сфери обслуговування і торгівлі	2179,4	2305,1	2449,6	2575,6	2706,3	2654,9	2700	+520,6
Кваліфіковані аграрії	629,3	616,8	503	459,1	420,2	375,4	361,1	-268,2
Інструментальники	2684,2	2725,7	2683,2	2753,7	2760,1	2524,6	2727,4	+43,2
Оператори і складальники устаткування і машин	3161,6	3152	2994,2	3000,4	2919,7	2697,4	2705	-456,6
Найпростіші професії	3388,3	3619,2	3669,8	3823,4	3868	4706,5	5146,1	+1757,8
Всього	20048,2	20419,8	20238,1	20400,7	20554,7	20295,7	20680	+631,8

З таблиці 2 видно, що найбільший приріст зайнятості забезпечили працівники найпростіших професій (за період 1999–2005 років) на 1757,8 тис. осіб, або на 51,9 %, а питома вага найпростіших професій у загальній структурі зайнятості складає 24,9 %. Така ситуація не сприятиме переходу України до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки. Оскільки, станом на 01.01.2007 року, в Україні спостерігається професійно-кваліфікаційний дисбаланс, необхідно оцінити ситуацію на ринку праці (потребу в робочій силі) та випуском освітніми закладами усіх рівнів фахівців та робітників.

Аналіз основних показників розвитку системи освіти в Україні свідчить, що сьогодні налічується 951 вищий навчальний заклад (ВНЗ). Сектор державної форми власності включає 232 ВНЗ III–IV рівнів акредитації та I–II рівнів – 517. Серед них: 141 університет, 52 академії, 39 інститутів і консерваторій, 128 коледжів, 231 технікум і 158 училищ. Сектор приватної форми власності налічує 126 ВНЗ III–IV рівнів акредитації та I–II рівнів – 76. У тому числі 35 університетів, 9 академій, 82 інститути, 55 коледжів, 18 технікумів і 3 училища. За роки незалежності України чисельність студентів на 10 тис. населення збільшилася з 310 до 578 осіб. Спостерігається тенденція до омолодження студентства України: середній вік студента в 1993 році становив 20 років, тепер – 19. Нині вища школа України готує фахівців із 76 напрямів і 584 спеціальностей [4].

Проблема професійно-кваліфікаційного дисбалансу пов'язана насамперед з тим, що і державні, і приватні заклади освіти продовжують готувати кадри, не враховуючи реальних потреб на ринку праці, тобто готують потенційних безробітних. Якщо проаналізувати діяльність вищих навчальних закладів, то в останні роки випускається значна кількість фахівців (рис. 2) [4] (у 2005–2006 н.р. – 515,1 тис. осіб), третина з яких – з базовою вищою освітою, а 2/3 – з повною вищою освітою. В структурі випуску фахівців цих закладів переважають такі напрями, як економіка, підприємництво; інженерно-технічні спеціальності, право, які становлять понад 70 % усього випуску.

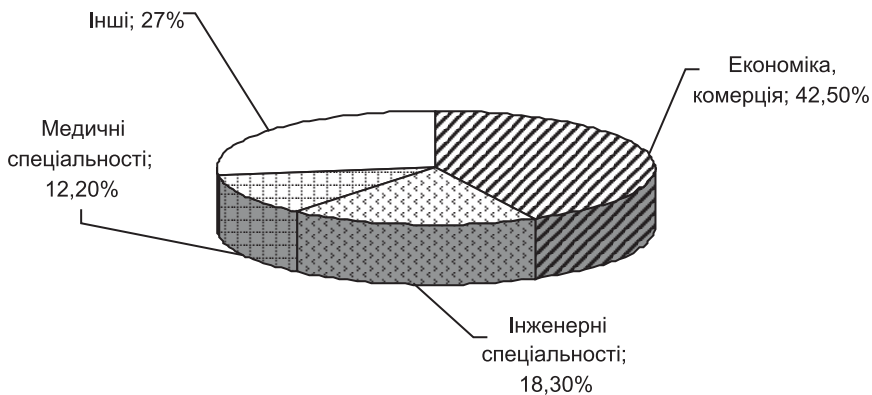

Рис. 2. Динаміка прийнятих та підготовлених студентів у ВНЗ

З рис. 2. видно, що кількість осіб, які були прийняті до ВНЗ, становила в 2005/06 навчальному році 672,2 тис. осіб, у тому числі у заклади I–II рівнів акредитації – 169,2 тис., у заклади III–IV рівнів акредитації – 503 тис. осіб. Порівнюючи кількість прийнятих до ВНЗ у 2005/2006 н.р. з 1990/91 роком, можна сказати, що за відповідний період вона зросла на 61,8 %, а кількість випущених студентів з ВНЗ I–IV рівнів акредитації в 2005/2006 році становила 515,1 тис. осіб. Враховуючи кількість зареєстрованих вакансій у ДСЗ станом на 01.01.2006 року (186,6 тис. осіб) (рис.1) та умовно вважаючи, що випускники ВНЗ захотіли б працювати службовцями, то на одну вакансію претендувало б близько 10 осіб з вищою освітою.

Найчастіше на зареєстрованому ринку праці трапляються такі спеціальності: у сфері освіти – спеціальності педагогічної освіти, дошкільного виховання та початкового навчання; серед гуманітарних – історія, філософія; в сфері економіки – економіка та підприємництво, бухгалтерський облік та аудит, менеджмент. Значна частина підготовлених спеціалістів з цих спеціальностей не знаходять собі роботу і стають на облік у ДСЗ.

Крім того, в роботі [5] наголошується, що із загальної чисельності випускників ВНЗ в 2005 році, які зареєструвалися в ДСЗ як безробітні (на обліку перебувало 49 тис. осіб), – 42,5 % навчалися за напрямками економіка, комерція та підприємництво; 18,3 % за інженерними спеціальностями; 12,2 % – за медичними спеціальностями (рис. 3).

Рис. 3. Розподіл випускників ВНЗ, які зареєструвались у ДСЗ (як безробітні), за спеціальностями в 2005 році

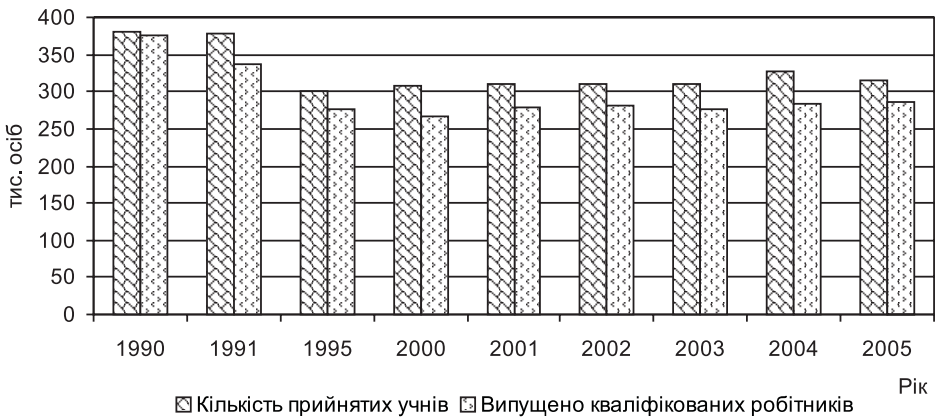
З огляду на те, що не було досягнуто головної цілі після закінчення випускниками ВНЗ – працевлаштування, кошти, зокрема бюджетні, були марно витрачені, відповідно підприємства не отримали кваліфікованих робітників (фахівців), а випускники не змогли реалізувати набуті професійні знання та трудові навички.

Науковці і фахівці в царині вивчення питань ринку праці та ринку освітніх послуг наголошують, що проблема працевлаштування, особливо молодих

фахівців (робітників), пов'язана з тим, що попит на ту чи іншу професію суб'єктивно визначається за її престижністю. В середині 90-х років минулого сторіччя найвищим попитом користувались такі спеціальності, як економіка, фінанси і кредит тощо. Сьогодні ринок праці переповнений цими спеціалістами, а навчальні заклади продовжують їх підготовку, тобто майбутніх безробітних. Також ситуацію ускладнюють ті навчальні заклади, які відкривають аналогічні спеціальності (дублюють один одного), не враховуючи потреби роботодавців у спеціалістах.

Сучасна економіка України потребує не тільки висококваліфікованих фахівців, а і робітників, особливо по тих галузях, які є пріоритетними: космічна, літакобудування, машинобудування, хімічна. Крім того, на ринку праці нині відчувається дефіцит в конкурентоспроможних робітничих професіях: токар, слюсар, газо- та електрозварювальник тощо. Отже, пріоритетом щодо вирішення даної проблеми є поліпшення ситуації в сфері розвитку системи професійної освіти України, яка є важливою передумовою розвитку економіки.

За статистичними даними, на освітянському терені діють 960 професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) державної форми власності та 1500 приватної форми власності. Всього в ПТНЗ робітничу професію здобуває близько 492 тис. учнів і слухачів, з них: 470 тис. – це випускники загальноосвітніх шкіл; близько 22 тис. осіб направлені ДСЗ (з них майже 5 тис. працюють на виробництві та підвищують у цих закладах свою кваліфікацію). За останні кілька років в Україні закрито близько 200 ПТНЗ, державне фінансування слабке, матеріальна база не оновлюється, припинена допомога з боку виробничих структур. Динаміка кількості прийнятих і підготовлених робітників за 1990–2005 роки наведена на рисунку 4 [4].

Рис. 4. Динаміка прийнятих та підготовлених учнів ПТНЗ

Ця динаміка свідчить, що за період 1990–1995 роки відбувся спад. Так, в 1995 році кількість прийнятих осіб у ПТНЗ зменшилась порівняно з 1990 роком на 21 %, а кількість випущених – відповідно на 26,4 %. З 1995 року динаміка розвитку цих показників залишалась практично на одному рівні з невеликими

змiнами. Iз загальної кiлькостi бiльше нiж у 87% навчальних закладiв здiйснюється пiдготовка робiтників iз наданням повної загальної середньої освiти, що позитивно впливає на якiсть пiдготовлених кадрiв, зростання iнтелектуального потенцiалу суспiльства в цiлому.

В Украiнi формується багаторiвнева неперервна система професiйної освiти. За атестацiйними рiвнями, основна частина – 83 % цих навчальних закладiв належать до другого рiвня (ПТУ). На сьогоднi функцiонує 130 вищих професiйно-технiчних, 5 вищих художнiх ПТУ, 10 професiйних училищ соцiальної реабiлітацiї, 14 центрiв професiйно-технiчної освiти, 798 ПТУ.

Серед пiдготовлених збiльшується частка тих, хто iз закiнченням навчального закладу одночасно здобуває кiлька професiй (три i бiльше). Це пiдвищує конкурентоспроможнiсть випускників, розширює iхнi можливостi створення кар'єри, забезпечує стабiльнiсть у професiйнiй дiяльностi, зокрема, за рахунок наявностi кiлькох варiантiв працевлаштування на рiзних етапах життєвого шляху людини. За таких умов професiйно-технiчна освiта може слугувати певним захистом вiд безробiття, оскiльки володiння кiлькама професiями допомагає молодим людям адаптуватись у змiнюваних соцiально-економiчних i технiко-технологiчних умовах виробництва.

Сучасна система професiйно-технiчних та вищих навчальних закладiв потребує впровадження в навчально-виховний процес iнновацiйних технологiй [6–8]. Адже вiд того, як навчальнi заклади зможуть врахувати сучаснi соцiально-економiчнi реалiї ринку працi, значною мiрою залежить конкурентоспроможнiсть випускників, а це, в свою чергу, пiдтверджує закономірнiсть: чим вища конкурентоспроможнiсть, тим менша iмовiрнiсть опинитись у станi безробiття. Тому ефективнiсть ринку працi, на нашу думку, має залежати вiд таких складових: економiчної, педагогiчної i соцiальної. Таким чином, виникає необхiднiсть у реалiзацiї iнновацiйних методiв професiйного навчання.

На думку вiтчизняних вчених-економiстiв, позитивним чинником у зростаннi якiсних показникiв пiдготовки кадрiв, у тому числi на виробництвi, а також у вирiшеннi проблеми дисбалансу на ринку працi, має стати активне впровадження iнновацiйної модульної системи професiйного навчання, розробленої i запропонованої МОП, в основi якої лежить концепцiя “Модуль трудових навичок (МТН)”. Модульну систему (МТН) почали реалiзовувати в Украiнi з 1997 року згiдно з Проектом МОП “Впровадження гнучких програм професiйного навчання для безробiтних”. Зазначена система навчання кадрiв спрямована на забезпечення переходу вiд пiдготовки з фактора “часу” до фактора “компетентностi” (пропозицiї щодо розвитку механiзму iнновацiйних методiв професiйного навчання наведенi в роботi [9]), сприяє пiдвищенню мобiльностi робочої сили, її конкурентоспроможностi на ринку працi та розвитку безперервного професiйного навчання економiчно активного населення. Крiм вдосконалення взаємозв'язку мiж ринком працi та ринком освiтнiх послуг, держава має опiкуватись соцiальним захистом материнства з метою призупинення падiння народжуваностi дiтей; забезпечити передумови зростання заробiтної плати в Украiнi.

Висновки

1. Оцінюючи ринок праці як економічну категорію, можна сказати, що сьогодні ситуація на ньому істотно поліпшилась: чисельність і рівень зайнятості населення зростає, чисельність безробітного населення, яке зареєстроване в ДСЗ, має чітку тенденцію до зменшення (за період 2002–2006 року на 23,7 %), потреба підприємств у робочій силі зросла (за відповідний період на 37,6 %).
2. У ході дослідження виявлено невідповідність потреби ринку праці у фахівцях з вищою та професійно-технічною освітою обсягам їх підготовки (наприклад, ринок перевантажений фахівцями з економічних спеціальностей, а нині відчувається потреба саме в кваліфікованих робітниках: токарях, ливарниках, електрозварювальниках та ін.). Така тенденція призводить до проблеми безробіття та погіршення в цілому життєвого рівня населення.
3. Важливим напрямом покращення ситуації в сфері забезпечення балансу між ринком праці та ринком освітніх послуг є реалізація системи безперервної і якісної освіти, з урахуванням тенденцій ринку праці та перспектив соціально-економічного розвитку України. Тому пріоритетом в соціально-економічній політиці має бути реалізація в країні інноваційних технологій, у тому числі в сфері освіти. Актуальною, гнучкою, перспективною інноваційною технологією є модульна технологія професійного навчання, заснована на методиці “Модулі трудових навичок”. Вона дає можливість забезпечити зростання якості підготовки та підвищити мобільність робочої сили, її конкурентоспроможність на ринку праці, перейти до професійної підготовки, яка б ґрунтувалась на факторі “компетентності”; забезпечити умови розвитку безперервного професійного навчання; підвищити соціальний статус самого працівника та сприятиме розвитку економіки України в цілому.

Джерела

1. *Грішнова О.* Освіта як чинник людського розвитку і економічного зростання України // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 93–101.
2. *Курило І.* Соціально-економічна структура населення: еволюція, сучасність, трансформації. – К, 2006. – 471 с.
3. *Ничкало Н.* Ринок праці і проблеми модернізації підготовки кваліфікованих робітників // Професійно-технічна освіта. – 2004. – № 1. – С. 4–12.
4. www.ukrstat.gov.ua
5. *Лібанова Е.* Кому вигідна дешева робоча сила ? // Дзеркало тижня . – 2007. – № 16–17. – С. 10.
6. *Колесня Л.* Підготовка фахівців у ринковій економіці: проблеми і шляхи вирішення // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 5. – С. 22–26.
7. *Петрова Т.* Ринок освітніх послуг і ринок праці: проблеми взаємозв'язку та взаємодії // Україна: аспекти праці. – 2006 . – № 2. – С. 3–7.

8. Данилишин Б., Куценко В. Формування нової парадигми підготовки кадрів у контексті інтеграції України в світову економічну систему // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 4. – С. 14–18.
9. Сердюк В., Заюков І. Сучасні підходи до професійної підготовки економічно активного населення як складової інноваційного розвитку економіки України / Монографія.– УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2007. – С. 176.

Аннотация. В статье рассматривается проблема дисбаланса на рынке труда, которая связана с несоответствием объемов и структуры профессиональной подготовки кадров профессионально-техническими и высшими учебными учреждениями потребности экономики Украины в рабочей силе. Предложено актуальное направление, позволяющее сбалансировать спрос на рынке труда за счет реализации эффективных инновационных методов профессионального обучения экономически активного населения.

Summary. The article deals with the problem of disbalance on the labor market. It is connected with non – correspondence between professional qualifical structure of professional training and professional technical educational institutions to economic demands of Ukraine. The actual way is offered which allows to balance the demand on the labor market in respect of realization the modern approaches to economically active population professional training.

Стаття надійшла до редакції журналу 18.06.2007 р.